

ВИХОВНА РОБОТА В РЕМІСНИЧИХ УЧИЛИЩАХ УКРАЇНИ В 40-50ТІ РР.. ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкриті особливості навчально-виховної роботи в ремісничих училищах у другій половині ХХ століття. Дається аналіз змін і вдосконалення якості навчально-виховної роботи в мережах навчальних закладів системи трудових резервів. Висвітлюється її стан напередодні війни, у воєнний період і в період відбудови народного господарства й зростання темпів будівництва країни.

Ключові слова: виховна робота, система підготовки кваліфікованих робітників, професійно-технічна освіта, ремісничі училища.

В статье раскрываются особенности воспитательной работы в ремесленных училищах во второй половине ХХ столетия. Дается анализ изменений и совершенствования качества учебно-воспитательной работы в сетях учебных заведений системы трудовых резервов. Показывается ее состояние в передвоенный, военный период, а также в период возобновления народного хозяйства и роста темпов строительства страны.

Ключевые слова: воспитательная работа, система подготовки квалифицированных рабочих, профессионально-техническое образование, ремесленные училища.

In article features of development of system education work in handicraft education in XX century. The analysis of qualitative changes and perfection of educational work during pre-war time, in days of war, in renewal of a national economy and growth of rates of manufacture in the country.

Key words: educational work, professional-technical education, vocational education and training, handicraft education.

Постановка проблеми. Системна криза професійної освіти, зумовлена глибинними соціально-економічними змінами, що відбулися в Україні наприкінці минулого століття, фактично призвела до руйнації взаємозв'язків економіки й освіти, розбалансування системи забезпечення регіональних потреб у підготовці конкурентно спроможних робітничих кадрів й особливо позначилась на ефективності виховної діяльності професійних навчальних закладів. У зв'язку з цим доречно звернутись до історичного досвіду навчання й виховання учнів у різних типах професійних шкіл. Цікавою і повчальною є

історія ремісничої освіти в Україні в 40-50х рр. ХХ століття. Навчальні заклади, які входили до її складу, діяли в надзвичайно складних соціально-економічних і політичних умовах та працювали із специфічним контингентом учнів. Проте, попри на об'єктивні труднощі, їм вдавалося успішно розв'язувати завдання, пов'язані не тільки з навчанням, а й з вихованням підлітків.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми виховання дітей в навчальних закладах професійно-технічної освіти досліджуваного періоду знайшли певне відображення в фундаментальних історико-педагогічних роботах 60-х – першої половини 80-х років ХХ століття (С. Батишев, А. Веселов, М. Пузанов, Г. Терещенко та ін.), в історико-педагогічних публікаціях пострадянського періоду - 90-х років ХХ – початку ХХІ століття (В. Курило, І. Лікарчук, Н. Ничкало, Н. Падун, та ін.). Історії професійно-технічної освіти були присвячені й дисертаційні роботи, які були виконані як у 50-80-х роках ХХ століття (Н. Забелін, О. Бомбардьорова, Є.Новикова та ін.), так і в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття (Л. Хойнацька, В. Король, М. Лобода та ін.).

Проте проведений аналіз літератури з проблеми свідчить, що на сьогодні відсутні дослідження й публікації, які були б безпосередньо присвячені виявленню особливостей виховання учнів в системі професійно-технічної освіти в Україні в 40-х-50-х роках ХХ століття.

Мета даної статті полягає у дослідженні особливостей змісту, форм і методів виховної роботи в ремісничих училищах в Україні в 40-50-ті рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Перед радянською професійною освітою досліджуваного періоду стояло завдання забезпечити народне господарство країни кваліфікованими кадрами. Згідно з Наказом Президії Верховної Ради СРСР від 2 жовтня 1940 р., задля подальшого поповнення деяких галузей народного господарства кваліфікованими робітниками, була створена система

трудоу резервів СРСР з діючими в ній ремісничими і залізничними училищами і школами фабрично–заводського навчання [6, с. 1-4].

Професійна школа, побудована на нових принципах виробничого навчання і виховання молоді, показала свої переваги майже відразу після її заснування. Але з самого початку виявились певні труднощі й недоліки, які мали місце в навчально-виховній роботі училищ і шкіл ФЗН. По-перше, мережі навчальних закладів системи трудових резервів не мали достатнього досвіду в навчально-виховній та виробничій роботі з підготовки кваліфікованих робітників у межах всієї держави. По-друге, майстри виробничого навчання не мали досвіду педагогічної роботи і не були обізнані з методикою навчання та виховання. По-третє, недостатні побутові та матеріально-культурні умови роботи і життя учнівського контингенту призводили до послаблення дисципліни навчання і праці, самовільного залишення робочих місць і, навіть, навчальних закладів. Партія та радянський уряд відповідно зреагували на обставини, що виникли. Зокрема для посилення навчально-виховної і партійно-політичної роботи постановою РНК від 25 грудня 1940 р. в училищах і школах трудових резервів було запроваджено посаду заступника директора з політичної частини, в обов'язки якого входило сприяти політичному вихованню учнів. До училищ на посади заступників із політичної частини було направлено досвідчених фахівців з політико-виховної роботи [1, с. 48].

Для подолання недоліків у виховній роботі було вжито, перш за все, адміністративних заходів. Зокрема, таким заходом став Наказ Президії Верховної Ради СРСР 28 грудня 1940 року «Про відповідальність учнів ремісничих, залізничних училищ та шкіл ФЗН за порушення дисципліни і за самовільне залишення училища (школи)» від. Директорам і вихователям училищ дозволялось відраховувати і віддавати до правосуддя дезорганізаторів виробничого навчання, хоча зауважувалося, що такими засобами можна було користуватися, коли всі виховні заходи буде вичерпано [7, с. 5]. За самовільне залишення училища чи школи учень міг бути ув'язнений у трудовій колонії

терміном до одного року. Керівники виправних органів негайно розшукували тих, хто самовільно залишав навчальний заклад і притягували до дисциплінарної або кримінальної відповідальності навіть працівників училищ, які хоч якось були причетні до ухилення від навчання [4, с. 46-65].

З метою ліквідації вад і недоліків у політико-масовій і виховній роботі всім начальникам управлінь та їхнім заступникам 9 листопада 1942 р. начальником Головного управління трудових резервів було наказано в ремісничих і залізничних училищах проводити політзаняття, а у школах ФЗН - політичні бесіди пропагандистів [5, с. 76-81].

Важливе місце в масово-політичній і пропагандистській роботі посіла організація соціалістичного змагання, яке розгорнулось у травні 1942 р. і охопило всі сторони життя училищ і шкіл: від змагання на краще ліжко до змагання за краще оволодіння професією чи активну участь у відбудові училищ. Серед багатьох показників, за якими визначалися переможці в соціалістичному змаганні, була й участь учнів у культурно-масовій роботі, що проводилася в гуртках, організованих у «червоних куточках» і клубах училищ і шкіл. За даними офіційної статистики, таких гуртків у 1944 р. було 1700., і в них займалися художньою самодіяльністю 35 тис. учнів. У ході соціалістичного змагання значна кількість навчальних закладів системи трудових резервів досягли успіхів у достроковому виконанні державних планів, досягненні максимальної чистоти і порядку в майстернях, навчальних аудиторіях і гуртожитках [10, арк. 111].

Навіть у роки війни велика увага приділялася культурно-масовій роботі серед вихованців мережі навчальних закладів системи трудових резервів. Головним завданням культурно-масової роботи була пропаганда серед учнів і населення радянського способу життя і забезпечення зайнятості учнів у вільний від навчальних занять і роботи час. Починаючи з вересня 1944 р., проводилися регулярні загальнореспубліканські огляди художньої самодіяльності учнів системи трудових резервів, переможці яких направлялися на Всесоюзні огляди. В першому конкурсі взяли участь 1050

учнів із 12 областей України. У ході цих заходів серед учнів ремісничих, залізничних училищ і шкіл ФЗН України було виявлено велику кількість талантів і обдарованої молоді [3,].

Ще до прийняття закону про новий п'ятирічний план , у серпні 1947 р. СНК СРСР видав постанову «Про заходи щодо поліпшення навчально-виховної роботи в ремісничих, залізничних училищах та школах ФЗН». В постанові високо оцінювалась роль професійно-технічної освіти в підготовці кваліфікованих робітників. Разом з тим зазначалось, що в умовах війни, коли училища і школи ФЗН у зв'язку з потребами військової промисловості проводили пришвидшені випуски учнів, а також виконували спеціальні завдання керівництва з виготовлення боєприпасів та інші замовлення, знизилась якість підготовки кваліфікованих робітників і погіршилась навчально-виховна робота [8, с.4-8]. Постановою було виділено цілу низку заходів, які були спрямовані на поліпшення виховної роботи, удосконалення форм і методів виробничого навчання, підвищення кваліфікації майстрів та викладачів.

25 липня 1947 р. ЦК ВКП(б) затверджує нову постанову «Про стан політико-виховної роботи в ремісничих, залізничних училищах і школах ФЗН Міністерства трудових резервів», у якій говориться про важливість комсомольських організацій у підйомі всіх ділянок роботи з підготовки молодих робітників. XI з'їзд ВЛКСМ у квітні 1949 р. зобов'язав «комсомольські організації брати активну участь у підготовці гідного поповнення робітничого класу, домагатися поліпшення роботи ремісничих, залізничних училищ і шкіл ФЗН, турбуватись про використання за одержаними спеціальностями випускників навчальних закладів трудових резервів, про підвищення їхніх знань і кваліфікації [9, с.12]. Місцеві комсомольські організації також приділяли багато уваги роботі шкіл ФЗН і училищ. Питання поліпшення їхньої діяльності постійно обговорювалось на пленумах і засіданнях бюро комсомольських комітетів, на конференціях та зборах первинних організацій. За роки війни до комсомолу вступило понад

500 тис. молоді [2]. Оцінюючи комсомольську роботу в ремісничих, залізничних училищах і школах ФЗН, можна зробити висновок, що у виховній роботі в системі трудових резервів було чимало труднощів, викликаних обставинами військового часу, і комсомолу було важко повністю виправити ситуацію. Разом з тим, завдяки саме активній діяльності комсомолу, все більше робітничої молоді виривалося з кримінального середовища й отримувало професійні навички, у підлітків формувалося свідоме ставлення до навчання.

Виховними методами керівництво намагалось досягти свідомої виробничої дисципліни в навчальних закладах, і тому напередодні і в роки Вітчизняної війни та у 50-х роках ХХ століття в Україні в училищах і школах ФЗН особлива увага приділялась військово-фізкультурній підготовці, яка мала сприяти формуванню працездатних робітників, відданих партійно-радянським нормам життя. Для керівництва фізичним вихованням учнів у 1943 р. було створено добровільне спортивне товариство «Трудові резерви». В 1944 р. в училищах і школах трудових резервів УРСР вже працювало 1136 спортивних секцій для 68 тис. учнів. Якщо в 1943 р. обласними радами ДСТ «Трудові резерви» було проведено 634 змагань із різних видів спорту, то в 1945 р. їх було вже 1355 для 513 тис. учнів [11, арк. 115].

У навчальних закладах системи трудових резервів з метою заохочення учні нагороджувались нагрудними значками «Відмінник державних трудових резервів», орденами й медалями СРСР; отримували грошову нагороду, позапланові відпустки і користувалися певними пільгами.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що ремісничі училища системи трудових резервів у досліджуваний період приділяли першочергову увагу не тільки навчальній, а й виховній роботі, яка відповідали вимогам того часу й мала переважно авторитарний характер.

Подальшого вивчення потребують окремі напрямки виховної діяльності в ремісничих училищах системи трудових резервів, особливості роботи з важкими підлітками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большевик, 1941р., №7-8, с. 48.
2. Комсомольская правда, 1942г., 31 октября.
3. Лобанов В.В. Збірник офіційних керівних документів / В.В. Лобанов // Головне Управління трудових резервів. - М., 1945. – 167 с.
4. Об ответственности учащихся ремесленных, железнодорожных училищ и школ ФЗО за нарушения дисциплины и самовольный уход из школы (училища): Указ Президиума Верховного Совета СССР от 28 дек. 1942 г. // Розофаров М, Лобанов В. Сб. важнейших законодательных и ведомственных материалов о трудовых резервах СССР. - М.: Трудрезервиздат, 1948, с. 46-65.
5. О мероприятиях по улучшению политико-воспитательной работы и обслуживания учащихся ремесленных, железнодорожных училищ и школ фабрично-заводского обучения: Указ начальника Главного управления трудовых резервов // Лобанов В. Сб. официальных руководящих материалов. - М., 1945, с. 76-81.
6. Производственное обучение. - №1, 1940, с. 1-4.
7. Производственное обучение. – 1941. - №1, с. 3-5.
8. Производственное обучение. - 1945. - №5-6, с. 4-8.
9. Резолюція та документи XI з'їзду ВЛКСМ, М., 1950, с. 12.
10. ЦДАГО України.-Ф. 7. Оп.3.Спр. 1435.-Арк. 111.
11. ЦДАГО України. – Ф. 7. Оп.3.Спр. 1420.-Арк. 115.